

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[TIAD], 2022, 6 (2): 536-560

Neshin Filolojik Anlamlarının Terminolojik Anamlara Yansıması

Reflection of Philological Meanings of Naskh to Terminological Meanings

Yunus YALÇIN

**Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel
İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

**PhD Student, Fırat University, Social Sciences Institute, Department of
Basic Islamic Sciences**

yunusyalcin4623@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9140-0170

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 13.06.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 12.09.2022
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2022
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December

Atıf/Cite as: Yalçın, Yunus. "Neshin Filolojik Anlamlarının Terminolojik Anamlara Yansıması". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/2 (Aralık 2022): 536-560. doi: 10.32711/tiad.1130293

İntihal-Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yunus YALÇIN).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU

Neshin Filolojik Anlamlarının Terminolojik Anamlara Yansıması

Öz

Neshin meselesi, fıkıh usûlünün ihtilaflı konularından biridir. İlk dönemlerden itibaren neshin vukû bulmasının mümkün olup olmayacağı veya keyfiyeti hakkında farklı görüşler öne sürülmüş, neshe verilen lügavî, şer'î, örfî ve ıstılâhî anlamlar çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, yapılan bu değerlendirmelere göre usul âlimlerinin nesh kavramının hangi anlamı üzerinden hangi görüşe vardıklarını tespit ve analiz etmektir. Bu görüşlerin analiz edilmesi için ilk lügatlerde neshe verilen manalar tespit edildikten sonra Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirîler'den usul eseri bulunan ulemânın nesh kavramına verdiği anlamlar tespit edilmiştir. Bu tespitler incelendiğinde nesh kelimesine verilen lügavî, şer'î, örfî ve ıstılâhî anlamların ana hatları ile beyan, ref' ve bedâ arasında deveran ettiği görülmüştür. Bu anlamlar çerçevesinde usulcüler, sünnetin Kur'ân'ı nesh edip edemeyeceği, nesh eden delillerin neler olduğu gibi birçok farklı hüküm elde etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Neshin, Lügat, İstilah.

Reflection of Philological Meanings of Naskh to Terminological Meanings

Abstract

The issue of naskh is one in the controversial issues of the principles of Islamic jurisprudence. From the first periods, different opinions have been put forward about whether or not it will be possible for naskh or its nature, and evaluations have been made within the framework of the lexical, shar'i, customary and terminological meanings given to naskh. The aim of this study is to determine and analyze which view the scholars of the method have reached on the meaning of the concept of naskh according to these evaluations. In order to analyze these views, after the meanings given to naskh in the first dictionaries were determined, the meanings given to the concept of naskh by the ulama, who had a method of work from Hanafi, Maliki, Shafii, Hanbali and Zahiris, were determined. When these determinations are examined, it is seen that the lexical, shar'i, customary and conceptual meanings given to the word naskh circulate between declaration, ref' and bedâ. Within the framework of these meanings, the scholars have obtained many different judgments, such as whether the sunnah can abrogate the Qur'an or not and what are the abrogated evidences.

Keywords: Jurisprudence, Principles of Islamic jurisprudence, Naskh, Lexical, Terminological.

Giriş

Kelimeler, lügatteki ilk vaz'edildiği manada kullanılmış ise bu lafzın manasına lügavî/filolojik anlam, bir ilim dalında kullanılan manasına ise ıstılâhî/terminolojik anlam denir.¹ Kelimeler, zaman içerisinde lügavî yönden anlam daralması veya kaymasına uğradığı gibi ıstılâhî yönden de anlam daralması veya kaymasına uğramıştır. Bir kelimenin lügavî manası ile ıstılâhî manası arasında ilişki var ise buna “menkul lafız”, eğer aralarında bir ilişki yoksa “mürtecel lafız” denir. Menkul lafızlardan bir kavramın ilk manası terk edilip ikinci manası tercih edilmiş ise buna “şer’î menkul” denilmektedir. Salât kelimesinin duâ manasından “kendine mahsus fiilleri içeren ibâdet (namaz)” manasında kullanılması buna örnek olabilir.² Menkul lafızlardan daha umûmî bir manadan daha husûsî manaya nakledilenlere “örfî menkul” denilmektedir. Dâbbe kelimesinin, ilk vaz’ında yerde yürüyen her canlıyı ifâde ederken sonradan sadece dört ayaklı canlılar manasında kullanılması buna örnektir. Menkul lafızlardan “fıkıh” sözcüğü, lügatte “anlamak” manasında kullanılır iken bir ilim dalının ismine nakledilmesi gibi ikinci bir anlama nakledilmesine ise “ıstılâhî menkul” denilmektedir. Süreyya gibi yıldız isminin bir kişiye isim verilmesi ise mürtecel lafza örnek gösterilebilir.³

Nesih kavramı üzerinde vukû bulan ihtilaflar da nesih kelimesine lügavî, örfî, şer’î, ıstılâhî veya irticâlî yönden verilen farklı anlamlardan kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî usûlcülerin nesih kavramı hakkındaki görüşleri, çalışmanın ileriki bölümlerinde detaylıca anlatılacaktır.

Nesih hem tefsir hem hadis hem de fıkıh alanında üzerinde en çok eser yazılan konular arasındadır. Nesih konusunun tartışılmaya başlandığı tarih dikkate alındığında sahâbe dönemi karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı neshin târihinin I. (VII.) yüzyıl olduğu söylenebilir. Literatür açısından düşünüldüğünde bize yazılı olarak ulaşan Katâde b. Diâme’nin (ö. 117/735) “*en-Nâsîh ve’l-mensûh fî kitâbillâh*” isimli eseri, II. (VIII.) yüzyılı işaret

¹ Ali b. Muhammed b. es-Seyyid eş-Şerif Cürçânî, *Mu’cemü’t-ta’rifât* (Kâhire: Dâru’l-Fazîlet, 1425/2004), 27. Refik Acem, *Mevsûatü keşşâfi ıstılâhâtî’l-fünûn ve’l-ulûm* (Beirut: Mektebetü Lübnân, 1417/1996), 1/212.

² Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib Bâkılânî, *et-Takrîb ve’l-irşâd es-sağîr* (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1418/1997), 1/387-398. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer b. Muhammed et-Temîmî el-Mâzerî, *İzâhu’l-mahsûl min burhâni’l-usûl* (Tunus: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, ts.), 153-158. Lafzın usûlü fıkıh açısından her yönden taksimi için bakınız. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan İbn Emîr, *et-Takrîr ve’l-tahbîr* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1998), 1/88-390.

³ Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûku İslâmiyye ve İstılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Sarmaşık Yayınları, ts.), 1/20-22. Halim Öznurhan, “İstilah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1441/2020) EK-1/575-576.

etmektedir.⁴ Nesih ile alakalı literatürde kitap, tez ve makalenin çok fazla olmasından dolayı burada tek tek isimlerini zikretmek mümkün gözükmemektedir.⁵

Bu konu, fıkıh usûlü alanında filoloji-terminoloji ilişkisi açısından müstakil olarak çalışılmamış olduğu için tercih edilmiştir. Bu çalışma, dilcilerin nesih kavramına bakış açılarını ortaya koyduktan sonra fıkıh usûlünde nesih kavramının ilk dönemden itibaren lügavî manasının ıstılâhî manaya yansmasının geçirdiği evreleri tespit edecektir. Bunun sonucunda usûlcülerin birbirinden farklı yaklaşımlarının fıkıha tesiri ortaya konulacaktır.

1. Dilcilere Göre Nesih

Kur'an, hadis ve usul alanındaki en karmaşık konulardan biri nesih konusudur. Âlimlerin fetva ehliyeti şartları arasında kitap ve sünneti bilmenin yanında nâsih ve mensûhu bilmenin gerekliliğini bildirmeleri,⁶ Hz. Alî'nin "İnsanlara nâsih ve mensûhu bilmeyen kişinin hem kendini hem başkasını helâk edeceğini"⁷ söylemesi nesih meselesinin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Diğer kavramlar gibi nesih kavramı da lügat ile ıstılah manaları arasındaki ilişkiyi şekilden dolayı ihtilaflardan nasibini almıştır. Nesih kavramının ilk lügatlerdeki anlamlarını ele almak neshin lügat manasının ıstılâhî manaya nasıl yansıdığını anlamaya yardımcı olacaktır.

Neshin, lügatlerde genel olarak iki mana grubuna ayrıldığı görülmektedir. Birincisi, ref', iptal, izâle, tağyir ve tebdil gibi bir şeyi yerinden tamamen kaldırmaya veya değiştirmeye yönelik manalardır. İkincisi, nakil ve tahvil gibi

⁴ İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742), Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) ve Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037-38) "*en-Nâsih ve'l-mensûh*" isimli eserleri, Nehhâs'ın (ö. 338/950) "*en-Nâsih ve'l-mensûh fi kitâbillâhi 'azze ve celle ve'htilâfi'l-ulemâ i fi zâlik*" isimli eseri, Ebû'l-Ferec İbn Cevzî'nin (ö. 597/1201) "*Nâsihu'l-Kur'an ve mensûhuh*" isimli eseri, Hibetullah b. Selâme'nin (ö. 410/1019) "*en-Nâsih ve'l-mensûh min kitâbillâh*" ve "*en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadîs*" isimli eserleri, Mekki b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1045) "*el-İzâh li-nâsihi'l-Kur'an ve mensûhih*" isimli eseri, İbn Hazm (ö. 456/1064) ve Ebû Bekir İbn Arabî'nin (ö. 543/1148) "*en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*" isimli eserleri, Esrem (ö. 261/874-75) ve İbn Şâhin'in (ö. 385/996) "*Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh*" isimli eserleri, Hâzîmî'nin (ö. 584/1188) "*el-İ'tibâr fi (beyâni)'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsâr*" isimli eseri ve Ca'berî'nin (ö. 732/1332) "*Rûsûhu'l-ahbâr fi mensûhi'l-ahbâr*" isimli eseri nesh alanında yazılan en önemli eserlerdendir.

⁵ Bu eserler için bakınız. Abdulhamit Birişik, "Nesih (Literatür)", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1427/2006).

⁶ Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fi mevzûati'l-ulûm* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/53.

⁷ Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefekkih* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417/1996), 1/244. Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ b. Osman Hâzîmî, *Kitâbü'l-i'tibâr fi beyâni'n-nâsihi ve'l-mensuh mine'l-âsâr* (Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1356/1937), 4.

aslı bâkî olmakla beraber başka bir yerde benzerini ortaya çıkarmak manasıdır. Bunun yanında usulcülerin verdiği istilâhî anlamlardan olan beyan manasını onlardan nakleden dilciler de bulunmaktadır. Nesih kelimesinin lügatlerdeki türevlerine bakıldığında nesih (نَسَخَ), nüsha (نُسْخَةٌ), münâsaha (مُنَاسَخَةٌ); intisâh (اِنْتِسَاخَ), tenâsüh (تَنَاسُوحَ) ve istinsâh (اِسْتِنْسَاخَ) kalıpları üzerinde izahatlar yapıldığı görülmektedir.

a. Nesh (نَسَخَ): Halil b. Ahmed (öl. 170/791) ve İbn Manzûr (öl. 711/1311), nesh kalıbına, izâle, iptal ve kitaptan yazı kopya etmek manası vermiştir.⁸ Ezherî (öl. 282/370), izâle ve iptal manasına geldiğini arapların “نَسَخَتِ الشَّمْسُ الظَّلَّ” söylemlerine dayandırmış, nesih ve intisâh kalıplarının yazı kopya etmek manasında eşit kullanılabildiğini de söylemiştir.⁹ Cürcânî (öl. 816/1413) de neshin izâle, tebdil ve ref' ile nakil manasında kullanıldığını, şer'î tarifinin ise beyan olduğunu söylemiştir.¹⁰ Cevherî (öl. 400/1009), ise arapların “نَسَخَتْ او” “اِنْتَسَخَتْ الشَّمْسُ الظَّلَّ” şeklindeki istimalini örnek göstererek nesih ve intisâh kalıplarının izâle manasında da eşit olduğunu söylemektedir. Ayrıca nesih fiilinin “نَسَخَتْ رِيزْجَ اَثَارِ الدَّارِ/Rüzgâr evin izlerini değiştirdi.” manasında kullanılarak “tağyir” manasına geldiğini aktarmaktadır. Bu kalıbın “kitâb” kelimesini mef'ul aldığında “yazı kopya etmek” anlamını ifâde edeceğini söylemektedir.¹¹ İsfahânî (öl. 5./11. yüzyılın ilk çeyreği), neshin izâle manasında kullanıldığını güneşin gölgeyi, gölgenin güneşi izâle etmesini ifâde ederken nesih kelimesinin kullanılmasını örnek göstermektedir. Bunun sonucunda bu kelimedenden bazen izâle manası anlaşıldığı gibi, bazen tam tersine isbât manasının da anlaşılabilceğini, hatta her iki mananın da anlaşılabilmesinin mümkün olduğunu ifâde etmektedir. İsfahânî, “neshü'l-kitâb” kalıbının bir kitâbın sadece resminin ve şeklinin diğer kitaba nakledilerek kopyalanması manasına geldiğini ve bunun ise birinci kitabın şeklini izâle etmek olmadığını söylemiştir. Buna delil olarak yüzüğün nakışının birçok mumda çıkarılması gibi bir benzerini başka bir maddede isbât etmenin yüzüğün nakışını izâle etmemesini gösterir.¹²

b. Nüsha (نُسْخَةٌ): Bu kalıp, kendisinden kopya edilen şey manasına geldiği gibi kopya edilen şey manasına da kullanılmaktadır.¹³ Bu kelimenin sadece nakil manasına geldiği anlaşılmaktadır.

⁸ Halil b. Ahmed Ebû Abdurrahman Ferâhidî, *Kitâbü'l-ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 215. Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, ts.), 3/60.

⁹ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa* (Kâhire: ed-Dâru'l-Mısriyye, ts.), 7/181.

¹⁰ Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, 202.

¹¹ İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-lüğa ve sihâhi'l-arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1399/1979), 1/434.

¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/60.

¹³ Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa*, 7/181; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/434.

c. Münâsaha (مُنَاسَاة): Bu kalıbı ilk olarak Ezherî ele almıştır. O, “münâsheatü'l-ferâiz” kalıbını “tenâsühü'l-verese” kalıbı ile beraber zikrederek münâsaha ve tenâsüh kalıplarının aynı manalara geldiğini göstermiş, bunların “mîrâs paylaşılardan vârislerinin hepsinin peş peşe ölmesi” manasına geldiğini ifâde etmiştir.¹⁴ İsfahânî, “münâsaha fi'l-mîrâs” kalıbının manasının “tenâsühü'l-verese” veya “tenâsüh fi'l-mîrâs” ile aynı manada olduğunu söylemiştir.¹⁵

d. İntisâh (اِنْتِيسَاخ): Bu kalıba Halil b. Ahmed ve İbn Manzûr nesih kalıbına verdiği “karşı kitaptan yazı kopya etmek” manasını vermiştir.¹⁶ Cevherî, bu kalıba izâle manası vermekte ve arapların “تَسَخَّتْ او اِنْتَسَخَّتْ الشَّمْسُ الظَّلَّ” şeklindeki istimalini örnek göstermektedir. Ayrıca kitab kelimesini mef'ul aldığında “kopya etmek” manasına geleceğini söylemiştir.¹⁷

e. Tenâsüh (تَنَاسُخ): Bu kalıbı Halil b. Ahmed ve İbn Manzûr, tenâsühü'l-verese kalıbı üzerinden anlamlandırmıştır. Bunun mîrâsçılarının peş peşe ölüp mirasın paylaşılmasını manasına; tenâsühü'l-izmân kalıbının ise asırların peş peşe gelmesiyle zamanın değişimi manasına geldiğini aktarır.¹⁸ Cevherî, “tenâsüh fi'l mîrâs” kalıbını nakledip Halil b. Ahmed'in verdiği manayı vermiştir.¹⁹ İsfahânî, “tenâsühü'l-verese” ve “tenâsüh fi'l-mîrâs” kalıplarına Halil b. Ahmed ve Cevherî'nin verdiği anlamları vermiştir. “Tenâsühü'l-izmân ve'l-kurûn” kalıbının manasının da “bir kavmin başka bir kavimden sonra halef şeklinde gelmesi” olarak açıklar. Ayrıca “tenâsüh” diye bir ıstılahtan bahseder ki “ruhların sonsuza dek bedenden bedene intikâl etmesi” demektir. O, buna inananların, dinin var dediği ba's (öldükten sonra dirilmeyi) inkâr ettiğini söylemektedir.²⁰ İbn Manzûr tenâsüh kalıbının tedâvül (bir halden başka bir hâle geçmek) manasında olduğunu bunun da delili olarak “... لم تكن نبوة إلا ... تناسخت ... (Nübüvvet, ümmet bir halden başka bir hâle geçmedikçe gelmez...)”²¹ rivâyetini gösterir.²²

f. İstinsâh (اِسْتِنْسَاخ): Bu kalıp hakkında Cevherî “kitâb” kelimesini mef'ul aldıklarında “yazı kopya etmek anlamına geldiğini söylemiştir.”²³ İsfahânî ve İbn Manzûr, istinsâh kelimesinin manasının bir şeyin kopya işine başlanması

¹⁴ Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa*, 7/181.

¹⁵ Râğib İsfahânî, *el-Müfredat fî garîbi'l-Kur'an* (Mektebetü Mustafa el-Bâz, ts.), 2/636.

¹⁶ Ferâhidî, *Kitâbü'l-ayn*, 4/215; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/60.

¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/434.

¹⁸ Ferâhidî, *Kitâbü'l-ayn*, 4/215; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/60.

¹⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/434.

²⁰ İsfahânî, *el-Müfredat*, 2/636.

²¹ Alâeddin Ali İbn Belban, *Sahîh-i İbn Hibban* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), Kitâbü İhbârihî (s.a.v) an Menâkibi's-Sahâbe, h.n. 7121, 16/60.

²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/60.

²³ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/434.

olduğunu, bundan dolayı bazen nesihden istinsâh kelimesi ile bahsedilebildiğini “Biz sizin yaptıklarınızın bir kopyasını alıyorduk.”²⁴ âyetindeki istinsâh kelimesinin nesih manasında kullanıldığını aktarmaktadır.²⁵ İbn Manzûr ise bu âyetin manasını “Hafaza meleklerinin yazması ile Allah katında sâbit olan şeyi istinsâh ediyorduk.” şeklinde vermiştir.²⁶

Görüldüğü üzere dilcilere göre nesih, hakîkî anlamda ref', izâle, iptal, tağyir, tebdil anlamlarında kullanılmaktadır. Nakil ve tahvil manasında kullanılması ise mecâzîdir. Beyan manası ise usulcülerden nakledilen ıstlâhî bir manadır. Mezîd kalıplardan intisâhın, hakîkî ve mecâzî anlamda nesih ile eşit kullanıldığı, istinsah kalıbının ise mecâzî anlam olan nakilde nesih ile eşit kullanıldığı görülmektedir. Münâsaha ve tenâsüh kalıbının ise tahavvül veya tedâvül anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

2. Fıkıh Usûlcülerine Göre Nesih

Nesih kavramında lûgat ile ıstilah manası arasındaki yansımanın tezahür ettiği yerlerden biri, usul eserleridir. Nesih kavramına -bazı farklı görüşler olsa bile- fıkıh usulündeki manayı ilk kazandıranın İmam Şâfiî olduğu söylenmektedir.²⁷ Burada mezhepler içerisinde usul eseri bize kadar ulaşan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerinin başlıca usul eserlerinde nesih ile alakalı değerlendirilmeler alt başlıklarda sunulacaktır. Bundan önce âlimler arasında neshin vukû bulup bulamayacağı ile ilgili genel görüşleri serdetmek yerinde olacaktır.

Cumhurun görüşü, neshin mümkün olması yönündedir. Mu'tezilî kalamcı ve müfessir Ebû Müslim el-İsfahânî (öl. 322/934) ise neshe aklen ve naklen cevaz vermemektedir.²⁸ Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, (öl. 618/1221) İsfahânî'nin bu görüşünü itikadî yönden bir tehlike olarak görmektedir. Çünkü bu görüş, Beyt-i Makdis'e yönelmenin Ka'be'ye yönelme ile neshedilmesi vb. var olan durumları inkâr etmek demektir.²⁹ Cessâs, (öl. 370/981) Hz. Peygamber'in şeriatının içinde neshin vukû' bulamayacağını söyleyenlerin biraz belâgat, biraz lûgat bilseler de usûl-i fıkıh ve fıkıh ilminden pay sahibi olamadıklarından dolayı bu görüşte olduklarını söylemiştir.³⁰

²⁴ *el-Câsiye*, 45/29.

²⁵ İsfahânî, *el-Müfredat*, 2/636; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/60.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/60.

²⁷ Ferhat Koca, “Nesih (Fıkıh)”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1427/2006).

²⁸ Abdülaziz Ahmed b. Muhammed Buhârî, *Keşfü Pezdevî* (Dersâdet: Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye, 1307/1890), 3/157-158.

²⁹ Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar Sem'ânî, *Kavâtu'l-edille fi'l-usûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/422; Buhârî, *Keşfü Pezdevî* 3/157-158.

³⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî . Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1417/1996), 1/72-73.

İsfahânî, nesih kavramının en temel delillerinden biri kabul edilen “Bir âyeti neshedersek veya onu unutturursak onun mislini veya daha hayırlısını getiririz.” âyetindeki³¹ nesih kelimesinin lügavî anlamlarından olan ref’, izâle ve iptal manalarının ıstılahta şerîatların birbirini neshi anlamına geldiğini söylemiştir. O, şerîat içindeki hiçbir neshe aklen ve naklen imkân tanımamaktadır. Bu düşüncesine naklî delil olarak söz konusu âyetin Yahûdî ve Hristiyanların “Sizin dininize tâbi olanlardan başkasına inanmayınız.” demelerinden sonra nâzil olmasını göstermektedir. Ona göre neshin lügavî anlamlarından nakil ve tahvil manaları ise ıstılâhî olarak Kur’ân’ın Levh-i Mahfuz’dan nakli ve diğer kitaplara tahvili anlamına gelmektedir. İsfahânî’nin hilâfına tefsir, hadis ve fıkıh âlimlerinin geneli, neshin vukûunun keyfiyetinde ihtilaf etseler de mevcûdiyetinde ittifak etmişlerdir. Onların da ittifak ve ihtilaflarında nesih kelimesinin lügavî, şer’î, örfî veya ıstılâhî anlamına yönelik yaklaşımları yer alır.³²

Neshin cevâzına ve imkânına hükmeden cumhurun görüşü, bu kavramın ya lügavî anlamı ile ilişkili olarak ref’, izâle ve iptal manalarında örfî veya şer’î bir isim olması ya da lügavî manadan uzak, beyan manasında şer’î bir isim olması yönündedir. Buna karşılık Bâkılânî (öl. 403/1013), ahkâm ve ibâdet isimlerinin lügavî manalar olduğunu, şer’î veya örfî anlam taşıyan bir lafzın olmadığını söylemiştir. Ona göre lügat manası üzerine sadece bazı şartlar eklenmiştir. Mesela salât, duâ demek olup ek olarak rükû, secde vb. şartlar eklenmiştir. Hac, ziyâret demek olup ek şart olarak bazı menâsik eklenmiştir. O, kendi görüşüne muhâlif olanların üç fırka olduğunu, bunların mutezile, hâricîler ve bunlara benzeyerek aldanan mütefakkîhe/gerçek fakih olamayanlar olduğunu söylemiştir.³³ Bâkılânî, mütefakkîhe ile nesih kavramının şer’î veya örfî olduğunu söyleyen cumhuru kastetmektedir.

Bâkılânî (ö. 403/1013) ve Mâzerî (öl. 536/1061) mutezile ve hâricîlerin lafızları dînî, şer’î ve lügavî şeklinde üç kısma ayırdığını söylemiştir. Dînî lafızlar, iman, küfür ve fık gibi dinin itikâdî-kelâmî meselelerine taalluk eden lafızlardır. Şer’î lafızlar, namaz, oruç, zekât ve hac gibi lügat manasından kopmuş ve şerîatte yeni bir manaya menkul lafızlardır. Mesela salât kelimesi duâ manasında iken malum fiillere mahsus bir isim olarak şer’î bir lafızdır. Lügavî isimler ise lügat manası ile aynı olan lafızlardır.³⁴ Bu konunun

³¹ *el-Bakara*, 2/106.

³² Hıdır Muhammed Nebhâ, *Tefsîru Ebî Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî*, ts., 45-46. Talat Koçyiğit, “Kur’an ve Sünnette Nesh Meselesi”, *AÜİF Dergisi* 11/1 (1383/1963), 93-108.

³³ Bâkılânî, *et-Takrîb ve’l-irşâd es-sağîr*, 1/387-398.

³⁴ Bâkılânî, *Takrîb*, 1/387-398; Mâzerî, *Îzâhu’l-mahsûl* 153-158.

mezhepler içerisinde nasıl ele alındığını usul eserleri üzerinden izah etmek daha yerinde olacaktır.

2.1.Hanefî Usûlcülere Göre Nesih

Hanefîlerden bize ulaşan ilk şümullü usul eseri Cessâs'ın (öl. 370/981) *el-Fusûl fi'l-Usûl* kitabıdır.³⁵ Cessâs, nesih kelimesinin lügavî manalarının nakil ve iptal olduğunu ve bu lafızlarda kullanımının da mecâzî olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı neshin şer'î istilahtaki manasının "Bizim zannımızda ve vehmimizde bekâsının imkânına kâil olduğumuz hükmün müddetinin beyanıdır." şeklinde vermiştir. Bu beyan ile artık zihnimize sonunu tam bilmediğimiz hükmün müddeti belirmiş olur. Cessâs'a göre hükümlerin neshi hakkında bu tariften başka tarif yanlış olur. Çünkü beyan manası verilmeyip ref' ve izâle manası verildiğinde Allah'ın münezzehe olduğu bedâ düşüncesine sebep olur. Allâh'ü Teâlâ, emirlerinin sonunu ezelde bildiği için, ezelde bilmediği bir şeyin hakikatının sonradan zahir olması manasında olan bedâ durumu söz konusu olamaz. Bütün bunlar neshin manasının beyan olmasını gerektirir. Lügat manalarının hiçbirisi şer'î istilahtaki bu manasını ihlal edemez. Çünkü beyan manasında şer'iate vukû bulunduğu bilinen ve lügat manasında vaz' olunmadığı da anlaşılan bir şeyin şer'î bir manasının olması esastır. Bakara 2/106. âyette de lügat manası değil şer'î anlamı kastedilmektedir. Neshe ref' manasının verilmesini ise cehl-i müfrit olarak tanımlamaktadır.³⁶

Debûsî (öl. 430/1039), neshin kelime manasının tebdil ve iptal olduğunu, istilâhî olarak, "Meşrû (şeriatın emri) olan şeyin meşrû olarak kalma müddetinin beyanıdır." şeklinde tarif etmiştir. Meşrû olan şeyin de neshi kabul edebilmesi için nas ile muvakkat şekilde sâbit olması gerektiğini aksi takdirde neshin mümkün olamayacağını da zikretmektedir.³⁷

Pezdevî'ye (öl. 482/1089) göre nesih, lügatte "tebdil" demektir. Nahl sûresindeki âyette³⁸ geçen tebdil kelimeleri de neshi beyan etmektedir. Tebdil ise "Bir şeyin zâil olup yerine başka bir şeyin gelmesidir. Arapların " **نسخت** " **الشمس الظل** " kullanımları bu manadadır. Neshi, şer'î istilahta "Allah katında malum olup zâhiri kullar hakkında bekâ manasında olan hükmün müddetinin sırf beyanıdır." şeklinde tarif etmiştir. Buna binâen nesih, kullar hakkında tebdil, şâri' hakkında mahza beyandır. Bir kişinin bir kişiyi öldürmesi, şâri' hakkında ecelin mahza beyanıdır. Çünkü ölen şüphesiz eceli ile ölmüştür.

³⁵ Asım Cüneyd Köksal - İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i Fıkıh", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1433/2012), 42/201-210..

³⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî . Cessâs, *Usûlü'l-fıkh el-müsemma bi'l-füsûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûnî'l-İslâmiyye, 1415/1994), 1/197-201.

³⁷ Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsâ Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fıkh* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 235.

³⁸ *en-Nahl*, 16/101.

Katîl hakkında ise tağyir ve tebdil manası içermektedir. Pezdevî, neshin usûl-i fıkhîta beyan çeşitlerinden beyân-ı tebdil içine dâhil olduğunu söylemiştir.³⁹

Serahsî, (öl. 483/1090) neshin lügat manasının nakil ve izâle olmakla beraber Arapların bu manada kullanımlarını Cessâs gibi mecâzî gördüğünden Bakara 2/106. âyetteki nesih kelimesinin şer'î bir kavram olduğunu söylemiştir. Şer'î anlamların arasında "tebdil" manasının olduğunu, Hanefîlerden bazısının tebdil manasının bedâ vehmi oluşturduğunu söylemelerinin kendisine göre doğru olmadığını, Nahl sûresinde tebdil lafzının mansus olduğuna bağlamıştır. Neshin şer'î bir anlamının olduğu malum olduğundan nas ile malum olan bir kelime olmasının en güzel tevcih olduğunu söylemiştir. Nesih, şârî' hakkında mahza beyan olup Allah'ın bütün ümûru bilip zerre kadar bir şeyi unutma hâli olmayacağından bedâ manasının mümkün olmayacağını söylemiştir. Nesih, şârî' hakkında beyan olmakla beraber kullar hakkında ise bir hüküm başka bir hüküm ile tebdil manasındadır.⁴⁰

Semerkandî (öl. 539/1144), neshin lügatte izâle ve ref' ile nakil manasında olduğunu, ıstılâhî olarak salat gibi örfî menkul isim olduğunu söylemiştir. Semerkandî, Debûsî ve Mâturîdî'nin neshi beyan olarak yaptığı tanımlara da dikkat çekerek ref' ve izâle manalarının kullanımını sahih görmemektedir. Çünkü şer'î hükümlerdeki hak, akli olanlarda olduğu gibi birdir. Bu mesele de müctehidin hata ettiği yerdir. Her müctehid isabet eder görüşünün yanlış olduğunu da eklemektedir.⁴¹

Habbâzî, (öl. 691/1292) neshin manasının "bir şeyin zâil olup yerine başka bir şeyin geçmesi" demek olduğunu söylemekle beraber ıstılahta Debûsî ile aynı tarifleri yapmıştır.⁴² Neshin beyan-ı tebdil olduğu görüşünde olanlar arasında Pezdevî'nin ve Neseffî'nin (öl. 710/1310)⁴³ tariflerini aynen kabul eden Sadrüşşerîa (öl. 747/1346) da bulunmaktadır.⁴⁴

³⁹ Fâhrü'l-İslâm Ali b. Muhammed Pezdevî, *Usûl-ü Pezdevî* (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.), 218-219.

⁴⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Sehl Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1993), 2/53-54.

⁴¹ Alâeddin Şemsü'n-Nazar Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Mîzânü'l-usûl fi netâici'l-ukûl el-muhtasar* (Doha: Metâbiu'd-Dûhati'l-Hadîse, 1404/1984), 696-702.

⁴² Celâleddin Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed b. Ömer Habbâzî, *el-Muğnâ fi usûli'l-fikh* (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1403/1983), 250-251.

⁴³ Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed Hâfızuddin Neseffî, *Metnü'l-menar fi usûli'l-fikh* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1316/1898), 20.

⁴⁴ Ubeydullah b. Mes'ûd Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi halli gavâmizi't-Tenkîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1391/1971), 368.

Görüldüğü üzere Hanefî usûlcülerin geneli, neshi beyan çeşitlerinden beyân-ı tebdil olarak kabul etmektedir. Cessâs, neshin ref' ve iptal manaları ile nakil manasında mecâzî bir kullanım olduğunu söyleyerek neshin şer'î bir isim olduğunu söylemiştir. Ona göre neshin beyan manası şer'î anlamdır. Cessâs'ın bu yaklaşımı ref' ve izâle manalarının verilmesinde bedâ düşüncesine yol açma korkusudur. Debûsî, Pezdevî, Serahsî, Habbâzî, Neseî ve Sadrüşşerîa lügatte tebdil manasına geldiğini söylemektedirler. Ancak Debûsî, Habbâzî ve Semerkandî, ıstılahta “şer'î hükmün müddetinin beyanı” olarak tarif etmektedirler. Serahsî, neshin tebdil manasına gelmesinin de şer'î bir mana olduğunu eklemektedir. Ayrıca ona göre Nahl sûresinde mansus olan tebdil kelimesi bedâ düşüncesinin olmayacağını göstermektedir. Sonuç olarak Pezdevî, Serahsî, Neseî ve Sadrüşşerîa hem beyan hem tebdil manasında şer'î bir isim olması gerektiğini söylediğinden neshi “Şâri hakkında hükmün müddetini beyan, kullar hakkında ise tebdil” şeklinde değerlendirmiştir. Serahsî'den farklı düşünen Semerkandî ise neshin salât gibi örfî menkul bir isim olduğunu söyleyerek, neshe aynı anda hem beyan hem ref' ve tebdil manalarının verilemeyeceğine kani olmuştur. Ona göre Debûsî'nin tarifi daha doğrudur ve aynı anda beyan ve tebdil manasının verilmesi müçtehidin hata ettiği haller içerisine dâhildir.

2.2.Şâfiî Usûlcülere Göre Nesih

İlk usul eseri olduğu bilinen *er-Risâle* adlı eserinde İmâm Şâfiî'nin (öl. 204/820) delil kabul ettiği âyetlere⁴⁵ bakıldığında neshi tebdil ve mahv (ref') manasına kullandığı anlaşılmaktadır. Şâfiî bu âyetleri neshin vukûuna delil kabul ettiği gibi sünnet ile Kur'ân'ın nesih edilemeyeceğine de delil kabul etmektedir. Şâfiî'ye göre neshedenin neshedilen ile eşit veya ondan üstün olması gerekir.⁴⁶ İmâm Şâfiî'den sonraki usûlcülerin geneline bakıldığında neshin nakil ve tahvil manalarının olduğunu söylemeleri ile beraber ya ref' ve izâle manalarına eşit saymışlar ya da nakil ve tahvil manalarının mecâzî olduğunu söylemişlerdir. Şâfiî usûlcüler arasında *ref'*, *izâle*, *iptal*, *tebdil*, *tağyir* ve *mahv* manalarını tercih edenler ile beyan manasına geldiğini söyleyenler olarak iki grup ortaya çıkmıştır.

a. Neshe ref' ve izâle manası verenler: Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (öl. 436/1044), neshin lügatte izâle ve nakil manasında olmakla beraber nakil manasının mecaz olmasının eşbeh (doğruya daha yakın) olduğunu söylemiştir. Bu durumda iki manadan biri olan izâle manasında hakikat olduğunu söylemiştir. Şer'î ıstılahta nesih, menkul lafız olup “salât” gibidir.⁴⁷

⁴⁵ *Yûnus*, 10/15; *en-Nahl*, 16/101; *er-Ra'd*, 13/39.

⁴⁶ Muhammed b. İdris Şâfiî, *er-Risâle* (Matbaatü Mustafa el-Bânî el-Halebî, 1359/1940), 106-117.

⁴⁷ Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. et-Tayyib el-Mu'tezilî Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fık* (Dimeşk, 1384/1964), 1/394-395.

Şîrâzî (öl. 476/1083) izâle manası verdiği neshi ıstılâhî olarak “İkinci hitap birinci hitaptan sonra olmak şartı ile ilk hitap ile sabit olan hükmün ortadan kaldırılmasına delalet eden son hitaptır.” şeklinde tarif etmiştir.⁴⁸

Sem’ânî (ö. 618/1221) neshin lügat manasının ya bir şeyin nakli veya sübûtundan sonra izâlesi olduğunu söylemiştir. Bununla beraber nakil manasının içerisinde menkul olan şeyi birinci yerinden izâle etme manası da bulunmasını dikkate alarak nakil manası ile izâle manasını aynı görmektedir. O’na göre neshin şer’î olarak da izâle anlamına gelmektedir. İstılâhî olarak Şîrâzî’nin tarifinin aynısını yapmakla beraber Cüveynî’nin (öl. 478/1085) “İlk hükümden sonra gelmek şartı ile şer’î hükmün zamanının son bulduğuna delâlet eden lafızdır.” şeklindeki tarifini daha güzel ve ciddî bulmuştur.⁴⁹

Gazzâlî (öl. 505/1111) neshin lügatte ref’ ve izâle manası ile nakil manasında müşterek kullanıldığını söylemekle beraber kendilerinin neshinden anladığının ref’ ve izâle olduğunu söylemiştir. Şîrâzî’nin yaptığı tarifin aynısını yapmıştır.⁵⁰

Fahredden er-Râzî (öl. 606/1210), neshin lügatte iptal manasına geldiğini söylemiş ve mana tercihinin usûlî ve felsefî bir yaklaşımla izah etmiştir. Râzî, nakil manasının izâleden daha husûsî olduğunu çünkü nakil bulunduğu bir sıfat yok olurken diğer bir sıfatın meydana gelmesine bağlamaktadır. Bu durumda mutlak adem, peşinde başka şey meydana gelen ademden daha umumidir. Lafız has ile âm arasında deveran ettiğinde lafzın “âm” da hakikat olması “hâs”ta hakikat olmasından evlâ olduğu için neshin izâle ve iptal manasında olmasını evla görmektedir. İstılâhen Şîrâzî ve Gazâlî’nin yaptığı tarifi tercih etmiştir.⁵¹ Râzî tefsirinde de kelimada asıl olanın hakikat olduğunu, mecaz manada olan nakil manasının tercih edilmesi durumunda manada müştereklik ortaya çıkacağını söylemiştir. Bu iltibastan kaçınmak için hakîkî mana olan iptal anlamını tercih etmektedir.⁵²

⁴⁸ Ebû İshâk İbrahim b. Ali Şîrâzî, *el-Lüma’ fi usûli’l-fikh* (Bahrein: Mektebetü Nizâm Ya’kub el-Hâssa, 1434/2013), 163-166.

⁴⁹ Sem’ânî, *Kâvâtü’*, 1/417-418.

⁵⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *el-Mustasfâ min ilmi’l-usûl* (Mısır/Bulak: Matbaatü’l-Emîriyye, 1323/1905), 1/107-110.

⁵¹ Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *el-Mahsul fi usûli’l-fikh* (Müessesetü’r-Risâle, ts.), 3/297-283.

⁵² Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsîru’l-fahri’r-Râzî el-müştehir bi’t-tefsîri’l-kebîr ve mefâtîhi’l-ğayb* (Dâru’l-Fikr, 1401/1981), 3/244-245.

Tâceddin es-Sübkî (öl. 771/1370), neshi “şer’î hükmü hitap ile ref’ etmek” şeklinde tarif etmiştir.⁵³ İsnevî (öl. 772/1370), Zerkeşî (öl. 794/1392) ve Şevkânî (öl. 1250/1834), neshin lügatte izâle, nakil ve tahvil manasında olduğunu söylemiştir.⁵⁴ İsnevî, ıstılâhî yönden ref’ manasını tercih etmiş,⁵⁵ Zerkeşî ise “hitap ile şer’î hükmün ref’idir.” şeklinde tarif etmiştir. Fukahânın neshin ref’ manasında olmasını reddetme gerekçelerini şöyle sıralar. Hüküm Allah’ın kelâmına râci’dir. Kelâm-ı ilâhî kadimdir. Kadim ise ref’ ve izâle olmaz. Bu itiraza cevabı ise “Nesih edilen âyetin kendisi değil hükmüdür.” şeklindedir. Zerkeşî, ref’ manasının verilmemesi durumunda beyan veya tahsis manasının devreye gireceğini söylemiştir.⁵⁶ Şevkânî, ıstılâhen neshin “ikincisi muahhar olmak şartı ile beraber şer’î hükmün misli ile ref’ edilmesi” şekilde tarifinin evla olacağını söylemiştir.⁵⁷

Şafîîlerden neshe ref’ ve izâle manası verenler, nakil manasında mecaz olduğunu ve kelamda asıl olanın hakikat olmasını dikkate alarak bu manayı tercih etmişlerdir. Bu âlimlerden Ebü’l-Hüseyn el-Basrî, neshin salât gibi menkul bir lafız olduğunu söylemiş, diğerleri ise ref’ manasında şer’î bir isim olduğuna işaret etmişlerdir. Bu manayı tercih sebepleri ise Zerkeşî’nin söylediğine göre beyan veya tahsis manasının devreye girmemesini sağlamaktır. Bunun yanında ref’ manası verildiğinde kadîm olan kelâm-ı ilâhî’nin ref’i manasına geldiğini söyleyenlere katılmamaktadır. Çünkü ona göre âyetin kendisi değil hükmü nesih olunmaktadır. Ref’ manasını veren bu âlimler, ıstılâhî tariflerinde şer’î delil yerine “ref’ eden şer’î hitap veya şer’î lafız” tabirlerini kullanmışlardır.

b. Neshe beyan manası verenler: Abdülkâhir el-Bağdâdî (öl. 429/1037-38), Şafîîlere göre neshin “ibâdet etme müddetinin sona erdiğini beyan” manasında olduğunu söylemiştir. O, “sâbit olan hükmün ref’i” tarifini fâsid bulmaktadır. Çünkü sabit hüküm sabit olduğu müddetçe ref’ olunamaz. Nesih edildiğinde gelecekte sabit olmadan önce gelecekteki hükmü ref’ olacak demektir. Bunun ise (*نسخت الرياح الأثار* /Rüzgârın izleri tamamen yok etmesi) manası ile istidlal edilmesi meramı ifade etmez. Çünkü aynı görüştekiler “*نسخت الكتاب*/kitabı kopyaladım” şeklinde de kullanım yapmaktadırlar. Burada ref’ ve izâle manası olmadığı gibi mislini isbât etme manası vardır. Câsiye

⁵³ Tâceddin Abdülvehhâb b. Alî Sübkî, *Cem’u’l-cevâmi’ fi usûli’l-fikh* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 57-58.

⁵⁴ Cemâleddin Abdurrahim b. Hasen el-İsnevî, *Nihâyetü’s-sûl fi şerh-i Minhâci’l-usûl* (Kâhire: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 2/548-551. Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhît fi usûli’l-fikh* (Kuveyt: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, 1413/1992), 63-69. Muhammed b. Alî Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkiki’l-hakkı min ilmi’l-usûl* (Riyâd: Daru’l-Fazîlet, 1421/2000), 1/783-787.

⁵⁵ İsnevî, *Nihâyetü’s-Sûl*, 2/548-551.

⁵⁶ Zerkeşî, *el-Bahr*, 63-69.

⁵⁷ Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl*, 1/783-787.

sûresi 29. âyet olan “Amellerinizin bir kopyasını alıyoruz.” âyeti de aynı manadadır. Neshi lafzın bazı zamanlara kasrı manası da fâsiddir. Çünkü emir vakit ile mukayyed olduğu zaman bazı zamanlara hasredilmiş olur ki zaman ile mukayyed olanlarda nesih olmaz. Neshi bir ibadetten tahvil manası da hatadır. Çünkü bir şeyin yerine başka bir şey getirmeden o şeyin neshi de caizdir. Nitekim Hz. Peygamber’le özel görüşmeye gelenlerin ilk önce sadaka verme zorunlulukları kaldırıldığı halde ona bedel yeni bir şey ikâme edilmemiştir. İşte bu üç şeyin fesâdının ortaya çıkması dördüncü görüşün doğruluğunu ortaya çıkarmaktadır.⁵⁸

Bağdâdî’yi takiben Cüveynî (öl. 478/1085) de neshin lügat anlamının ref olduğunu kabul etmekle birlikte ıstılah anlamına ref’ denilmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Kâdî Ebü’t-Tayyib et-Taberî’nin (öl. 450/1058) “Nesih, hükmü sâbit olduktan sonra ref’ etmektir.”⁵⁹ şeklindeki tarifini ele alarak ref’ manasının verilmesini eleştirmektedir. O, neshin lügat manası olan ref’ ile ilişkilendirilmesinin zayıf bir görüş olduğunu söylemektedir. Çünkü nesih gibi büyük bir aslın tevil yelpazesi geniş olup sadece lügat manasından anlaşılamayacağını söylemiştir. Cüveynî, neshi ıstılâhî olarak “ilk hükümden zaman açısından sonra olması şartı ile şer’î hükmün zamanının son bulduğuna delâlet eden lafız” şeklinde tarif etmiş ve neshin beyan manasında olmasının daha doğru olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Urmevî (öl. 653/1255), Şâfiîlerin izâle manasını hakîkî anlamda kullandığını söylemiştir. İstılâhen “Birinci hükümden zaman olarak sonra olması şartı ile şer’î yolla sabit olan şer’î hükmün son bulmasını beyan eden şer’î yoldur.” şeklinde tarif etmektedir. Müttekaddimînin en güzel tarifi olarak gördüğü “İkinci hitap olmadığında birinci hükmün devam edeceği şekilde muahhar olan sonraki hitap ile geçmiş hitabın hükmünü ref’ etmektir.” tanımını üç yönden batıl görmektedir. Birincisi, nâsîh olanın hitab olması vacip olmayıp fiil-i rasûl de olması mümkündür. İkincisi, mensuh hükmün hitab ile sabit olması vacip olmayıp fiil-i rasûl ile de sabit olabilir. Üçüncüsü, nesih, hakikatte ref’ değil hükmün müddetinin son bulduğunu beyandır. Urmevî’ye

⁵⁸ Ebû Mansur Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed Bağdâdî, *en-Nâsihu ve’l-mensuh* (Amman-Ürdün: Dâru’l-Adevî, ts.), 39-43.

⁵⁹ Ebü’t-Tayyib et-Taberî’nin furû-i fıkıh hâricindeki eserleri günümüze ulaşmadığından dolayı kendi eserinden kaynak verilememiştir.

⁶⁰ İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf Cüveynî, *el-Burhan fî usûli’l-fıkıh* (Katar, 1398/1978), 2/1293-1299.

göre “şer’î yol” tabiri Allah’ın ve Rasûlüllah’ın sözü ile fiiline şâmil bir sözdür.⁶¹

Seyfeddin Âmidî (öl. 631/1233), neshin lügat manasının “izâle ve nakil” olduğunu söylemiş, ıstılâhen tercihe şayan olan tarifi “Geçmiş şer’î hitabın hükmünün devamlılığını engelleyen şâriin hitâbından ibârettir.” şeklinde olması gerektiğini söylemiştir. Bu durumda terâhî kaydına ihtiyaç duyulmadığı gibi “ikincisi olmasa birincisi devamlı ve sabit olurdu” kayıtlarına da ihtiyaç duyulmayacağını söylemiştir.⁶² Âmidî bizzat beyan kelimesini kullanmasa bile ref’ manasını kullanmamaya özen göstermiştir. Burada hitap lafzını beyan manasında kullanmış gibidir.

Beydâvî (öl. 685/1286), *Minhâc* isimli eserinde neshi “Şer’î hükmün son bulmasını kendisinden sonra gelen şer’î bir yol ile beyan etmek” şeklinde tarif etmektedir.⁶³ Takıyyüddin es-Sübki (öl. 756/1355) ise Istılâhen neshin tarifini Beydâvî üzerinden yapmıştır.⁶⁴

Neshe beyan manası veren Şâfiîler, neshin izâle manasının varlığını veya hakîkî mana olduğunu kabul etmektedirler. Istılahta “sâbit olan hükmü ref’ etmek” manasını fâsid buldukları için beyan manası verdikleri görülmektedir. Çünkü Bağdâdî’nin dediği gibi bir şey sâbit ise ref’ olmamalı ref’ oluyorsa sâbit olmamalıdır. Yahut Cüveynî’nin dediği gibi anlam yelpazesi bu kadar geniş bir kavramın sadece lügat manası olan ref’ ile ilişkilendirilmesi zayıf bir görüştür. Tariflerinde şer’î delil yerine “şer’î hükmün son bulmasını beyan eden şer’î yol veya şer’î hitap veya şer’î lafız” tabirlerini kullanmaktadırlar. Özellikle bu tabirlerden “şer’î yol” tabirinin kullanılma sebebinin fiil-i rasûlün de nesih eden deliller arasına dâhil etme çabası olduğu ifâde edilmektedir.

2.3.Mâlikî Usûlcülere Göre Nesih

İlk Mâlikî usûlcüsü İbn Kassâr (öl. 397/1007), neshin lügavî ve ıstılâhî anlamlarına temas etmemiştir.⁶⁵ Bâkılânî, neshi “hükmü sâbit olduktan sonra ref’ etmektir.” şeklinde tarif etmiştir.⁶⁶ Bâcî, (öl. 474/1081) neshin lügatte, izâle ve i’dâm manasına geldiği gibi nakil manasına geldiğini de söylemiştir. Şer’î

⁶¹ Tâceddin Ebû Abdullah Muhammed b. Hüseyin Urmevî, *el-Hâsil mine’l-Mahsul fi usûli’l-fikh* (Bingazi: Câmîatü Kazyunus, 1415/1994), I/636-639.

⁶² Ali b. Muhammed Âmidî, *el-İhkâm fi usûli’l-ahkâm* (Riyad: Dâru’s-Sumey’î, 1424/2003), 3/127-135.

⁶³ Kâdî Nâsirüddin Abdullah b. Ömer Beydâvî, *Minhâcü’l-vusûl ilâ ilmi’l-usûl* (Beyrût: Dâr-ı İbn Hazm, 1429/2008), 145.

⁶⁴ Takıyyüddin Ebü’l-Hasen Ali b. Abdülkâfi b. Ali b. Temmam b. Hâmid b. Yahya es- Ahmed b. Abdülhalim Sübkî, *el-İbhâc fi şerhi’l-Minhâc* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1416/1995), 2/226.

⁶⁵ Ebü’l-Hasen Ali b. Ömer İbn Kassâr, *Mukaddime fi usûli’l-fikh* (Riyad: Dâru’l-Muallime li’n-Neşr ve’t-Tevzî, 1420/1999), 299-305.

⁶⁶ Bâkılânî, *Takrîb*, 3/76.

ıstılahta “birinci şer’î hükmün sonraki şer’î hüküm ile izâlesi” şeklinde tarif edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ona göre “Nesih, ibâdet müddetinin sona erdiğini beyandır.” şeklindeki tarif doğru değildir. Bu doğru kabul edildiğinde emir tekrarı gerektirir. Emrin tekrar gerektirmesini ise kendisi kabul etmemektedir. Ayrıca beyan manasının arapdilinde nesih için kullanılmamasını delil göstermektedir.⁶⁷ İbn Hâcib (öl. 646/1249), neshin izâle ve nakil manasında olduğunu söylemiş, ıstılâhen “Muahhar olan şer’î delil ile şer’î hükmü ref’ etmektir.” şeklinde tarif etmiştir. Bu tarif ile ibâha-i asliyye ile mubah kılınanlar hariç kalmıştır.⁶⁸ Karâfî, neshi, “hükmü sabit olduğu mahalden ref’ etmektir.” şeklinde tarif eder. Bunun yanında tahsisi “hükmün kendisinde sabit olmadığı mahalli beyandır.” şeklinde tarif ederek neshi neden bu şekilde tarif ettiğini göstermiş olmaktadır.⁶⁹ Tilimsânî (öl. 771/1370), neshi “şer’î bir hükmü kendisinden sonra gelen şer’î bir delil ile ref’ etmektir.” şeklinde tarif edip “şer’î hükmün intihâsı” şeklindeki tarifi kabul etmez. Ref’ ve intihâ arasındaki farkı kirâ akdi ile izah eder. Bir seneliğine bir ev kiralandığında sene sonunda akit intihâ/son buldu denir. Ev yıkılırsa akit ref’ oldu denilir ama son buldu denilmez.⁷⁰ Şâtıbî (öl. 790/1388) ise ilk zamanlarda âmmin tahsisi, mutlakın takyidi, istisnâ vb. durumların da nesih sayıldığını aktarmış, neshin lügat ile ıstilah anlamlarına temas etmemiştir.⁷¹

Mâlikîlerin geneli, neshin lügaten ref’, izâle ve nakil manalarına gediğini söylemişlerdir. İstılahta Bâkılânî, “hükmü sâbit olduktan sonra ref’ etmektir” şeklinde; diğerleri ise “şer’î bir hükmü kendisinden sonra gelen şer’î bir delil ile ref’ etmektir” şeklinde tarif etmişlerdir. Bundan neshin şer’î anlamının ref’ ve izâle olduğu anlaşılmaktadır. Bâcî, bu mananın tercihini îzâh sadedinde “İbâdet müddetinin intihâsını/son bulmasını beyan” şeklindeki tarifi emrin tekrarını gerektirmeye sebep olacağı düşüncesiyle ve arapdilinde neshin beyan manasında kullanılmamasını dikkate alarak doğru bulmamıştır. Karâfî, “hükmü sabit olduğu mahalden ref’ etmektir.” şeklindeki tarif ile nesih ile tahsisi birbirinden ayırmaya çalışmıştır.

⁶⁷Ebü’l-Velîd Bâcî, *İhkâmü’l-fusûl fi ahkâmî’l-usûl* (Beyrut: Dâru’l-Çarbi’l-İslâmî, 1415/1995), 1/395-396.

⁶⁸Cemâleddîn Osmân b. Ömer b. Ebû Bekir el-Mısırî el-İsnevî el-Mâlikî İbn Hâcib, *Muhtasarü müntehe’s-sü’li ve’l-emel fi ilmeyi’l-usûl ve’l cedel* (Dâr-ı İbn Hazm, 1427/2006), 1/970-972. Ebû Ömer Osman İbn Hâcib vd., *Şerhu muhtasari’l-Müntehê’l-usûlî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1425/2004), 205.

⁶⁹Şihâbeddin Ahmed b. İdris Karâfî, *el-Akdü’l-manzûm fi’l-husus ve’l-umûm* (Mekke: el-Mektebetü’l-Mekkiyye-Dâru’l-Kütüb, ts.), 85.

⁷⁰Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed Tilimsânî, *Miftâhu’l-vusûl ilâ binâi’l-furû’ ale’l-usûl* (Mekke: el-Mektebetü’l-Mekkiyye - Beyrut: Müessesetü’r-Reyyân, 1419/1998), 593-594.

⁷¹İbrahim b. Musa Şatbî, *el-Muvâfakât* (Kâhire: Dâru İbn Affan, ts.), 3/344.

2.4.Hanbelî Usûlcülere Göre Nesih

Ebû Ya'lâ (öl. 380), neshin lügat manasının ref' ve izâle olduğunu, İstlâhî olarak ise "Zâhiri mutlak olan ibâdetin müddetinin bittiğinin beyanıdır." şeklinde tarif yapmıştır. Neshin tebdil manasında olduğunu sahih görmemektedir.⁷²

İbn Kudâme'ye (öl. 620/1223) göre nesih, lügatte ref' ve izâle manasına geldiği gibi nakil manasına da gelmekte olup, şer'î olarak ise sadece ref' ve izâle manasına gelmektedir. İstilahta "geçmiş hitap ile sâbit olan hükmü birinci hitaptan sonra gelen hitap ile ref' etmektir." şeklinde tarif eder. Ref'i ticaretteki fesh işlemine benzetmektedir.⁷³

İbn Neccâr (öl. 972/1564), neshin lügat manasının hakikaten ref' ve izâle; mecâzen nakil manasında olduğunu söylemiştir. Nesih, istilahta "Sonra gelen şer'î delil ile önce gelen şer'î hükmü ref' etmektir." şeklindedir. Şer'î delil yerine şer'î hitâb denmesinin sebebinin fiili rasûlün deliller arasına girmesi içindir. Beydâvî'nin tarifinde kullandığı şer'î tarîk tabirini de güzel bulmaktadır.⁷⁴

Tûfî (öl. 716/1316), neshin lügatte ref' ve izâle ile nakil ve şibh-i nakil (tağyir) manasına geldiğini, hangisinin hakikat olduğunda ihtilaf edildiğini söylemiştir. Kendi görüşünün de ref' de hakikat, nakilde mecaz olduğunu söylemiş ve sebebinin şöyle izah etmiştir. Üç görüş olan neshin müşterek, hakikat ve mecaz lafız olmasında tearuz vâki olduğu için ve mecaz da müşterekten evlâ olduğu için tercih son iki görüşe kaymıştır. Ref' nakilden daha husûsîdir. Çünkü ref' nakli gerektirir iken nakil ref'i gerektirmez. Daha husûsî olan daha açık ve delâleti kuvvetli olduğu için ve daha husûsî olanın tercihi evlâ olduğu için ref'in hakikat olması evladır. Hakikât de karîne olmadan açık delalet ettiği için daha husûsî olan ile hakikat arasında bir uyum oluşur. Daha umûmî olanın lafızda hakikat olmasının evla olduğunu söyleyenlere şunları söylemektedir: izâle ve nakil ya umum ve hususta eşit olur o zaman buna müterâdif denir. Ya umum ve hususta farklı olur. Bu durumda izâle manasının nesihde hakikat olması nakilde hakikat olmasından evladır. Çünkü lügat ehlinin "Lafız, umum ve hususta ihtilaf ettiğinde hakikatin tercihi evladır." sözüne daha uygundur. Burada da umum ve hususta tearuz vâki olduğu için lügavî tercih daha uygundur. Tûfî, neshin istilahta ref', izâle, nakil ve tağyir manasında müşterek miktarda hakikat

⁷² Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ Ebû Ya'lâ, *el-Udde fi usûli'l-fikh* (Riyad, 1414/1993), 768-838.

⁷³ Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cennetü'l-menâzir fi usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye - Riyad: el-Mektebetü't-Tedmürîyye - Beyrut: Müessesetü'r-Riyad, 1419/1998), 218-221.

⁷⁴ Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ali el-Fütûhî el-Hanbelî İbn Neccar, *Muhtasaru't-Tahrir şerhu'l-Kevebi'l-münir* (Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1414/1993), 3/525-527.

olmasının evla olduğunu söylemiştir. Neshin ıstılâhî tarifi ise İbn Kudâme ile aynıdır.⁷⁵

Merdâvî (öl. 885/1480), neshin lügatte ref' ve izâle ile nakil manasında olduğunu söylemiştir. Neshin lügavî değil örfî hakikatlere dayandığını, salât gibi ıstılâhî tarifinin de lügavî manadan menkul olduğu görüşündedir. Ancak bunda en zahir olan "dâbbe" kelimesinin menkul olması gibi daha umûmî olandan daha husûsî olana nakledilmiş olmasıdır.⁷⁶

Safiyyüddin el-Bağdâdî (öl. 739/1339), "Nesih lügatte izâle demek olup ıstılahta geçmiş hitap ile sabit olan hükmün sonra gelen hitap ile ref' edilmesidir." şeklinde tarif etmiştir. Mutezilenin neshi "nas ile sabit olan hükmün mislinin zâil olduğuna delalet eden hitaptır" şeklindeki tarifinin neshin hakîkatı olan ref' manasından uzak olduğunu söylemiştir.⁷⁷

Hanbelîlerin geneli nesih kavramına lügat olarak ref' ve izâle manası vermişler nakil manası olduğunu söyleyenler de bunu ıstılâhî manaya yansıtmamışlardır. Çünkü nakil manasını mecâzî görmektedirler. Ancak Tûfî, ref', izâle ve nakil ve tağyir (şibh-i nakil) manasında müşterek hakîkat olması gerektiğini söylemiştir. Ancak İstilahta ilk usulcülerden Ebû Ya'lâ, beyan manasını tercih etmiştir. Merdâvî, ref' ve izâle manasının dâbbe kelimesi gibi örfî menkul olduğunu söylemiş, diğer usûlcüler ise şer'î anlamda ref' ve izâle manasında kullanmışlardır. İstılâhî olarak ise ek şartlar ekleyerek, delil yerine "ilk hitabın son hitap ile ref' ve izâlesi" manasını vermişlerdir. Ref' ve izâle anlamı kullanılmadan sadece "hitap" lafzını kullanan mutezilenin tarifini kabul etmemişlerdir. Hitap kelimesini tercih etmelerini ise fiil-i resulü de nâsîh deliller arasına girdirmeye çalışmalarıdır.

2.5.Zâhirî Usûlcülere Göre Nesih

Zâhirîlerden bize ulaşan tek usul kitabı İbn Hazm'ın (öl. 456/1064) *İhkâm'*ıdır. İbn Hazm, neshi lügatte ta'fiye (ref' ve izâle) veya tecdîdü's-şey' (bir şeyi yenilemek) ve teksîru emsâlih (benzerini çoğaltmak) manalarına geldiğini, kendisinin nesihde ta'fiye manasını itibara aldığını söylemiştir. Neshi ıstılâhî

⁷⁵ Necmeddin Ebû'r-Rebî' Süleyman b. Abdülkavî b. Abdülkerim Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza* (Suûdî Arabistan: Vizâretü's-Şüûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1419/1998), 2/251-254.

⁷⁶ Alâeddin Ebû'l-Hasen Ali b. Süleyman Merdâvî, *et-Tahbîr şerhu't-Tahrîr fi usûli'l-fıkh* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.), 6/2971-2974.

⁷⁷ Abdülmü'min b. Kemâleddin Abdülhak el-Bağdâdî Safiyyüddin, *Kavâidü'l-usûl ve meâkidü'l-fusûl muhtasari Tahkiki'l-emel fi ilmeyi'l-usûli ve'l-cedel* (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1408/1988), 71.

olarak “birinci emrin zamanının son bulduğunun beyanı” şeklinde tarif etmiştir.⁷⁸

İbn Hazm, diğer usulcülerin nesih kavramına verdiği lügavî manaların mürâdifi sayılacak manalar vermiştir. Ancak ıstılâhî olarak lügavî anlamından uzak olan beyan manasını tercih etmiştir. Bu manada Hanefîlerden beyan manası verenler ile aynı görüşte denebilir.

Sonuç

Nesih kavramı, bazı kavramlar gibi anlam kayması veya daralmasına uğrayan bir lafızdır. Nesih kavramı dilcilere göre iki ana mana üzerinde deveren etmektedir. Birincisi, ref', izâle, iptal ile tağyir ve tebdil gibi bir şeyin zâtının ortadan kaldırılması veya değiştirilmesidir. İkincisi ise nakil ve tahvil gibi aslı bâkî olmakla beraber benzerini başka bir yerde ispat manalarıdır. Neshin birinci manada kullanımı hakikat; ikinci anlamda kullanımının mecâzî olduğu anlaşılmaktadır.

Usulcülerin çoğu neshin lügat manalarından nakil ve tahvil manasında mecâz olduğu görüşündedirler. Usulcülerin bazısının neshi lügavî, şer'î ve ıstılâhî şeklinde üçlü tarifler yaptığı, bazılarının ise lügavî ve ıstılâhî şeklinde ikili tarifler yaptığı; bazılarının ise sadece lügavî veya örfî tarifler yaptığı görülmektedir. Bundan yola çıkarak nesih hakkında usulcülerin dörde ayrıldığı söylenebilir.

Birincisi, neshin lügavî bir isim olduğunu söyleyenlerdir. Bu görüşün temsilcisi Bâkılânî, ibâdet ve ahkâm isimlerinin şer'î veya örfî isim olamayacağını sadece lügavî isimler olduğunu söylemiştir. Ona göre lügavî mana üzerine ek şartlar ziyâde edilebilir. Mesela salât duâ demektir. Rükû ve secde ek şart olarak eklenmiştir. Bu ziyâdeler, onu lügavî manadan uzaklaştırmaz. Bundan dolayı Bâkılânî, neshi “Hükmü sâbit olduktan sonra ref' etmektir.” şeklinde tarif etmiştir.

İkincisi, neshin şer'î menkûl bir isim olduğunu söyleyenlerdir. Burada üç görüş ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi neshin yalnız ref' ve tebdil manasında; ikincisi yalnız beyan manasında; üçüncüsü ref' ve nakil manasında ortak şer'î isim olmasıdır.

Neshin ref' manasında şer'î bir isim olduğunu söyleyenler, beyan ve tahsis manasının anlaşılması için bu manayı tercih ettiğini söylemişlerdir. Ayrıca onlara göre -bazılarının itirazlarında olduğu gibi- âyetin neshedilmesi kelâm-i ilâhî'nin ref'i değil, âyetin sadece hükmünün ref' edilmesi demektir. Serahsî, Hanefîlerin şer'î anlamda neshe ref' yerine tebdil manası vermelerini Nahl sûresinde mansus olmasından dolayı olduğunu söylemiştir. Tebdil anlamında

⁷⁸ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Âfakî'l-Cedîde, 1403/1983), 59-61.

şer'î isim olduğunu söyleyenler arasında Hanefîlerden Debûsî, Pezdevî, Serahsî, Habbâzî, Neseî ve Sadrüşşerîa vardır. Debûsî ve Habbâzî şer'î anlamı olan tebdilden sonra ıstılâhî anlamının “şer'î hükmün müddetinin beyanı” olduğunu söylemişlerdir. Hanefîlerin bu iki yönlü tarifinde şer'î anlamda tebdil manasına geldiği ve bunun kullarda tezahür ettiği; ıstılâhî olarak ise “beyan” manasına geldiği ve bunun da Allah hakkında tezahür ettiği söylenmiştir.

Şâfiîlerden ref' vb. anlamlar verenler, şer'î anlamının lügavî anlam ile eşit olduğunu söylemişler; ıstılâhî tariflerinde “ref' eden şer'î delil” yerine “şer'î hitap veya şer'î lafız” tabirlerini kullanmışlardır. Bu kullanımlarının sebebini fiil-i rasûlün de nâsîh deliller arasına dâhil etme çabasıdır.

Neshe şer'î anlam olarak ref' manasını veren Mâlikîler, beyan manasına düşmemek için bunu tercih ettiklerini söylemişlerdir. Bâcî'ye göre “ibâdet müddetinin intihâsını/son bulmasını beyan” manası verildiğinde emrin tekrar iktizâ ettiğini ve bunun da câiz olmadığını söylemiştir. Karâfî ise tarifinde “hükmü sâbit olduğu mahalden ref' etmek” tabirini kullanmaktadır. Bunun sebebini ise tahsis manasının anlaşılması için yaptığını söylemektedir.

Neshe şer'î anlamda ref' ve izâle manası veren Hanbelîler, ıstilah tarifine ek şart olarak “şer'î delil” yerine “son hitâb” tabirini kullanmaktadır. Bunun sebebi ise fiil-i rasûlün de nesheden deliller arasına dâhil etme çabasıdır.

Neshi, ref' ile nakil arasında müşterek manada şer'î isim olarak görenler arasında Hanbelîlerden Tûfî bulunmaktadır. O ref' ve nakil anlamları arasındaki umum-husus ve hakikat-mecaz ikililerinin teâruzunda tatbik ettiği kurallar çerçevesinde bu hükme varmıştır.

Neshe şer'î anlamda sadece beyan manası verenler arasında Hanefîlerden Cessâs; Şâfiîlerden Abdülkâhir el-Bağdâdî, Cüveynî, Urmevî, Âmidî, Beydâvî ve Takıyyüddîn es-Sübkî; Hanbelîlerden Ebû Ya'lâ ve Zâhirî olan İbn Hazm bulunmaktadır. Bu görüşte olanlar ref' manasının kadîm olan kelâm-i ilâhî'nin ref' olması manasına geleceğini bunun da mümkün olmadığını iddiâ etmişlerdir. Cessâs ise, ref' manası verildiğinde bedâ düşüncesine sebep olacağını söylemiştir.

Neshe şer'î bir isim olarak beyan manası veren Cessâs ve Şâfiîlerden Cüveynî, anlam yelpazesi bu kadar geniş olan bir kavramın sadece lügavî mana üzerinden tarifinin doğru olmadığını söylemişlerdir. Neshe beyan manası veren Şâfiîler, tariflerinde “şer'î hükmün son bulmasını beyan eden şer'î yol veya şer'î hitap veya şer'î lafız” tabirlerini kullanmaktadırlar. Özellikle şer'î yol tabirini fiil-i rasûlün de nesheden deliller arasına dâhil olması için tercih

ettiklerini söylemişlerdir. Bağdâdî, “sâbit olan hükmün ref’i” manasının doğru olmadığını söylemiştir. Çünkü ona göre sâbit olan ref’ olamaz, ref’ olana da sâbit denmez. Ayrıca neshe “ibâdetten tahvil manasının” verilmesini de câiz görmemiştir. Çünkü neshedildiği halde yerine bedel olarak bir şey getirilmeyen durumlar vardır. Meselâ Hz. Peygamber’le özel görüşmek isteyenlerin sadaka verme zorunluluğu kaldırıldığı halde yerine başka bir şey ikâme edilmemiştir.

Üçüncüsü, neshin örfî menkûl bir isim olmasıdır. Bunu söyleyenler arasında Hanefîlerden Semerkandî vardır. O, Hanefîlerden neshe aynı anda hem beyan hem tebdil manası verenlerin bu görüşünü müçtehidin hata ettiği yer olarak görmektedir. Ona göre aklî bilgilerde hak bir olduğu gibi şer’î bilgilerde de hak birdir. Bir şey aynı anda iki farklı şekilde tarif edilemez. Bundan dolayı sadece beyan manası verenlerin dediğini doğru bulmaktadır. Semerkandî’ye göre nesih, salât gibi örfî menkul bir isimdir. Bu durumda neshin tebdil ve beyan anlamlarından beyanı tercih ederek husûsîleştirdiği anlaşılmaktadır. Neshin umûmî manadan husûsî manaya menkul olan örfî isimler arasında sayanlardan biri de Hanbelîlerden Merdâvî’dir. Ona göre dâbbe kelimesi, umûmî ve lügavî anlamı olan bütün canlılar manasından, husûsî anlamı olan dört ayaklı canlılar anlamına kaydığı gibi nesih de ref’ ve nakil anlamlarından sadece ref’ anlamına kaymıştır.

Dördüncüsü, neshin ıstılâhî bir isim olmasıdır. Bunu söyleyenler arasında Hanefîlerden Serahsî ve Habbâzî bulunmaktadır. Onlar, neshin şer’î anlamının tebdil, ıstılâhî anlamının beyan olduğunu söyleyenlerdendir. Bunların dışındaki Usûlcüler, neshin direkt ıstılâhî bir isim olduğunu söylememişler, şer’î anlamı üzerine bazı şartlar ekleyerek yaptıkları tariflere ıstılâhî tarif demişlerdir. Hatta lügavî olduğunu söyleyen Bâkılânî bile ek şartlarla beraber tarifler yapmıştır.

Fukahâ ve usulcülerin ıstılahta nesih kelimesini lügavî, şer’î örfî veya ıstılâhî isim adletmelerinin yansımaları şu şekildedir: Lügavî isim olarak görenler, neshe nakil manasından daha ziyâde ref’ manasını vermişlerdir. Bu manayı verenlerden mutezilî Ebû Müslim el-İsfahânî şer’îatlerin birbirini neshetmesini kabul etse bile şeriatın içinde neshi aklen ve naklen mümkün görmemektedir. Nakil manasını ise ıstılâhî olarak Kitab’ın Levh-i Mahfuz’dan nakli ve diğer kitaplara tahvili olarak tefsir eder. Râfizîler ise bedâ’nın da varlığına inandıkları için neshin ref’ manasını itibara alarak neshin bir bedâ olacağını söylemişlerdir. Ehl-i sünnet içerisinde ref’ manasını tercih edenler ise Allah’ın ilm-i ezelîde o hükmü ref’ edeceğini bildiğinden bedâ manası olamayacağını söylemişlerdir. Neshin şer’î bir isim olduğu görüşünde olanlar, neshin ref’ ve nakil manalarının lügavî anlamda da mecâz olduğunu kabul etmişler ve tevil yelpazesi geniş olan şer’î bir isme bu mananın naklolunmasının doğru olmadığını ve ref’ manası verildiğinde bedâ manasının ortaya çıkacağını öne

sürmüşlerdir. Mutezilenin geneli de ref' manasının bedâ manasını içerdiğini düşündüklerinden dolayı bundan kaçınmak için ıstılâhî tariflerde ref' lafzını kullanmadıkları gibi ref' manasını andıran kelimeleri de kullanmaktan çekinmişlerdir.

Ref' manasını ister şer'î ister ıstılâhî anlamda nesihte kullananların sünnetin Kur'an'ı neshedemeyeceği görüşünde olabildikleri görülmüştür. Çünkü onlar, bir şeyin bir şeyi ref' edebilmesi için râfi' olanın merfû olanın ya dengi ya da daha üstü bir şey olması gerektiğini düşünmektedirler. Onlara göre sünnet ise Kur'an'ın misli veya üstü değildir. Çünkü Yûnus sûresindeki tebdil âyetlerinde Hz. Peygamber de dâhil hiçbir kimsenin Kur'an'ı değiştirmesinin mümkün olmadığı bildirilmiştir. Hz. Peygamber ise sadece mübeyyindir.

Neshi şer'î veya örfî olduğunu söyleyip beyan manası verenler ise sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber Kur'an'ın müfessiri olmakla beraber mübeyyindir.

Neshin ıstılâhî tariflerinde "şer'î hitap veya şer'î yol" tabirlerini ekleyenler nâsihler arasında Kur'an ve hadis yanında fiil-i rasûlün de olması gerektiğini savunduklarından bu lafızları eklemişlerdir.

Kaynakça

Acem, Refik. *Mevsûatü keşşâfi istilâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1417/1996.

Âmidî, Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1424/2003.

Bâcî, Ebü'l-Velîd. *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1415/1994.

Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed. *en-Nâsihu ve'l-mensuh*. Amman-Ürdün: Dâru'l-Adevî, ts.

Bâkîllânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib. *et-Takrîb ve'l-irşâd es-sağîr*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.

Basrî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. et-Tayyib el-Mu'tezilî. *el-Mu'temed fî usûli'l-fikh*. 2 Cilt. Dımeşk, 1384/1964.

Beydâvî, Kâdî Nâsiruddin Abdullah b. Ömer. *Minhâcü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl*. Beyrût: Dâr-ı İbn Hazm, 1429/2008.

Bilmen, Ömer Nasûhî. *Hukûku İslâmiyye ve Istilâhâtı Fikhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Sarmaşık Yayınları, ts.

Birişik, Abdulhamit. "Nesih (Literatür)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/584-586. İstanbul: TDV Yayınları, 1427/2006.

Buhârî, Abdülaziz Ahmed b. Muhammed. *Keşfü Pezdevî*. 4 Cilt. Dersaadet: Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye, 1307/1889.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî . *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1417/1996.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî . *Usûlü'l-fikh el-müsemma bi'l-füsûl fî'l-usûl*. 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1415/1994.

Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sihâh tâcu'l-lüğa ve sihâhi'l-arabiyye*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1399/1979.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. es-Seyyid eş-Şerif. *Mu'cemü't-ta'rîfât*. Kâhire: Dâru'l-Fazîlet, 1425/2004.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf. *el-Burhan fî usûli'l-fikh*. 2 Cilt. Katar, 1398/1969.

Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa. *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ. *el-Udde fî usûli'l-fikh*. 5 Cilt. Riyad, 1414/1993.

- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüğa*. 15 Cilt. Kâhire: ed-Dâru'l-Misriyye, ts.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed Ebû Abdurrahman. *Kitâbü'l-ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. 2 Cilt. Mısır/Bulak: Matbaatü'l-Emîriyye, 1323/1905.
- Habbâzî, Celâleddin Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed b. Ömer. *el-Muğnî fi usûli'l-fikh*. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1403/1983.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Fakîh ve'l-mütefekkih*. 2 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417/1996.
- Hâzimî, Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ b. Osman. *Kitâbü'l-i'tibâr fi beyâni'n-nâsihi ve'l-mensuh mine'l-âsâr*. Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1356/1937.
- İbn Belban, Alâeddin Ali. *Sahîh-i İbn Hibban*. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn Emîr, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan. *et-Takrîr ve't-tahbîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Hâcib, Cemâleddîn Osmân b. Ömer b. Ebû Bekir el-Mısırî el-İsnevî el-Mâlikî. *Muhtasaru müntehe's-sü'li ve'l-emel fi ilmeyi'l-usûl ve'l cedel*. 2 Cilt. Dâr-ı İbn Hazm, 1427/2006.
- İbn Hâcib, Ebû Ömer Osman vd. *Şerhu muhtasari'l-Müntehê'l-usûlî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. VIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfakî'l-Cedîde, 1403/1983.
- İbn Kassar, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. *Mukaddime fi usûli'l-fikh*. Riyad: Dâru'l-Muallime li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1420/1999.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *Ravzatü'n-nâzır ve cennetü'l-menâzır fi usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. 2 Cilt. Mekke-Riyad-Beyrut: el-Mektebetü'l-Mekkiyye-el-Mektebetü't-Tedmüriyye-Müessesetü'r-Riyad, 1419/1998.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, ts.

İbn Neccar, Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ali el-Fütûhî el-Hanbelî. *Muhtasarü't-Tahrir şerhu'l-Keveki'l-münir*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1414/1993.

İsfahânî, Râğıb. *el-Müfredat fi garîbi'l-Kur'an*. 2 Cilt. Mektebetü Mustafa el-Bâz, ts.

İsnevî, Cemâleddin Abdurrahim b. Hasen. *Nihâyetü's-sûl fi şerh-i Minhâci'l-usûl*. 6 Cilt. Kâhire: Âlemü'l-Kütüb, ts.

Karâfî, Şihâbeddin Ahmed b. İdris. *el-Akdü'l-manzûm fi'l-husus ve'l-umûm*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye-Dâru'l-Kütüb, ts.

Koca, Ferhat. "Nesih (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/582-584. İstanbul: TDV Yayınları, 1427/2006.

Koçyiğit, Talat. "Kur'an ve Sünnette Nesh Meselesi". *AÜİF Dergisi* 11/1 (1383/1963), 93-108.

Köksal, Asım Cüneyd - Dönmez, İbrahim Kâfi. "Usûl-i Fıkıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/201-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1433/2012.

Mâzerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer b. Muhammed et-Temîmî. *Îzâhu'l-mahsûl min burhâni'l-usûl*. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, ts.

Merdâvî, Alâeddin Ebû'l-Hasen Ali b. Süleyman. *et-Tahbîr şerhu't-Tahrîr fi usûli'l-fıkh*. 8 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.

Nebhâ, Hıdır Muhammed. *Tefsîru Ebî Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî*, ts.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed Hâfızuddin. *Metnü'l-menar fi usûli'l-fıkh*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1316/1898.

Öznurhan, Halim. "İstilah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/575-576. Ankara: TDV Yayınları, 1441/2020.

Pezdevî, Fahu'l-İslam Ali b. Muhammed. *Usûl-ü Pezdevî*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsul fi usûli'l-fıkh*. 6 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, ts.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsîru'l-fahri'r-Râzî el-müştehir bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihî'l-ğayb*. 32 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd. *et-Tavzîh fi halli gavâmizi't-Tenkîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1391/1971.

Safiyüddin, Abdülmü'min b. Kemâleddin Abdülhak el-Bağdâdî. *Kavâidü'l-usûl ve meâkidü'l-fusûl muhtasarı Tahkîki'l-emel fi ilmeyi'l-usûli ve'l-cedel*. Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1408/1987.

- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar. *Kavâtu'l-medille fi'l-usûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Semerkindî, Alâeddin Şemsü'n-Nazar Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-usûl fi netâici'l-ukûl el-muhtasar*. Doha: Metâbiu'd-Dûhati'l-Hadîse, 1404/1983.
- Serahsî, Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Sehl. *Usûlü's-Serahsî*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414.
- Sübki, Tâceddin Abdülvehhâb b. Alî. *Cem'u'l-cevâmi' fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/1993.
- Sübki, Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Abdülkâfi b. Ali b. Temmam b. Hâmid b. Yahya es- Ahmed b. Abdülhalîm. *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *er-Risâle*. Matbaatü Mustafa el-Bânî el-Halebî, 1359/1940.
- Şatibî, İbrahim b. Musa. *el-Muvâfakât*. 6 Cilt. Kâhire: Dâru İbn Affan, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki min ilmi'l-usûl*. 2 Cilt. Riyâd: Daru'l-Fazîlet, 1421/2000.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali. *el-Lüma' fi usûli'l-fikh*. Bahreyn: Mektebetü Nizâm Ya'kub el-Hâssa, 1434/2013.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fi mevzûati'l-ulûm*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1984.
- Tilimsânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Miftâhu'l-vusûl ilâ binâi'l-furû' ale'l-usûl*. Mekke - Beyrut: el-Mektebetü'l-Mekkiyye-Müessesetü'r-Reyyân, 1419/1998.
- Tûfî, Necmeddin Ebü'r-Rebî' Süleyman b. Abdülkavî b. Abdülkerim. *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*. 3 Cilt. Suûdî Arabistan: Vizâretü'ş-Şüûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1419/1998.
- Urmevî, Tâceddin Ebû Abdullah Muhammed b. Hüseyin. *el-Hâsil mine'l-Mahsul fi usûli'l-fikh*. 2 Cilt. Bingazi: Câmîatü Kazyunus, 1415/1994.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*. 6 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1413/1992.

